

De stenograaf van het licht

Ex. 34: 29 Toen Mozes van de berg Sinai afdaalde, - de twee tafelen der getuigenis nu waren in de hand van Mozes, toen hij van de berg afdaalde - wist hij niet, dat de huid van zijn gelaat straalde, doordat hij met Hem gesproken had.

Joh. 8:12 Wederom dan sprak Jezus tot hen en zeide: Ik ben het licht der wereld; wie Mij volgt, zal nimmer in de duisternis wandelen, maar hij zal het licht des levens hebben.

Parijs, 30 oktober 2005 / Londen, Austin Friars, 26 februari 2006

De dichter Hans Andreus was nog maar 51, toen bij hem kanker werd geconstateerd. Een paar maanden vocht hij voor zijn leven. Bleef hij ook dichten, al moest het nu vanaf een bed in het Academisch Ziekenhuis Leiden. Hij redde het niet. Hij stierf in juni 1977, en werd begraven in Putten, zijn laatste woonplaats. Hij was, tot hij overvallen werd door zijn ziekte, bezig met een gedichtenbundel die 'Noordenwind' zou gaan heten. Hij herdoopte hem toen hij wist dat het zijn laatste zou worden, in 'Laatste gedichten'. Het allerlaatste gedicht in de bundel luidt zo:

Laatste gedicht

Dit wordt het laatste gedicht wat ik schrijf,

nu het met mijn leven bijna is gedaan,

de scheppingsdrift me ook wat is vergaan

met letterlijk de kanker in mijn lijf,

en, Heer (ik spreek je toch maar weer zo aan,

ofschoon ik me nauwelijks daar iets bij voorstel,

maar ik praat liever tegen iemand aan

dan in de ruimte en zo is dit wel

de makkelijkste manier om wat te zeggen),

hoe moet het nu, waar blijf ik met dat licht

van mij, van jou, wanneer het vallen, weg in

het onverhoeds onnoemelijke begint?

Of is het dat jij me er een onverdicht

woord dat niet uitgesproken hoeft voor vindt?

Uit: **VERZAMELDE GEDICHTEN** (ed. Gerrit Borgers, Jan van der Vegt en Pim de Vroomen), Bert Bakker, Amsterdam, 1983, 965)

Wie is God? Wat betekent hij voor ons? Gewoon, in ons leven van alledag? Maar ook als het erom gaat spannen, als we op het randje leven?

Als het om die vraag gaat, kunnen we theologen raadplegen, de bijbel lezen, de dogmatiek bestuderen. We kunnen het ook aan mensen vragen, die ons zijn voorgegaan. De heiligen, heetten ze in de traditie van de kerk, die als een wolk van geloofsgetuigen ons omringt. Mensen die net als wij hebben genoten van het leven, maar er ook door zijn verwond. Die God hebben geloofd, maar Hem ook misschien soms hebben vervloekt. Heilig zijn ze, omdat ze ons een doorkijkje geven tot op God. Die donkere, verre, onbekende God wat dichterbij brengen.

Heiligen, dat kunnen de mensen om ons heen zijn. Ouders, die ons hebben voorgeleefd. Vrienden, die ons bijstaan. Grote namen uit de geschiedenis van de kerk, Franciscus, Albert Schweitzer, Moeder Theresa, Dietrich Bonhoeffer. Maar ook dichters en kunstenaars,

die voor ons woorden en beelden vinden, die we zelf niet kunnen vinden.

Hans Andreus was zo 'n heilige. Hij zou het zelf misschien vreemd vinden. Niet bepaald een prototype gelovige. Wel religieus, maar bepaald niet kerks, sterker nog: hij had in zijn jeugd zoveel benepen christendommelikheden meegemaakt, dat hij het met de kerk voorgoed voor gezien hield. En een voorbeeldig leven? Hij stierf thuis in Putten op de Veluwe Bible Belt, maar na Amsterdam, Rome en Parijs, na relaties en een mislukt huwelijk, na een aanmelding bij de Waffen-SS – een puberale jeugdzonde, waarvoor hij na de oorlog van alle blaam werd gezuiverd, maar die hem tot na zijn dood bleef aangerekend; na een waanzinnige poging tot doodslag op zijn partner, een opname in de psychiatrische kliniek en een door angstneurosen getourmenteerd leven dat er op volgde. Een geslaagd, voorbeeldig leven?

Maar om in de kerk heilige te zijn, hoef je geen heilig boontje te wezen. Je moet voor anderen doorzichtig zijn tot op God. En dat was Andreus.

Wie is God? Wat betekent hij voor ons? Gewoon, in ons leven van alledag? Maar ook als het erom gaat spannen, als we op het randje leven? Lees het werk van Hans Andreus. Hij schreef verhalen, romans, essays, hoorspelen, en veel kinderboeken. Maar vooral ook gedichten. Hij was de dichter van het licht,

Of hoe dat heet
Gelukkig dat
het licht bestaat

en dat het met
me doet en praat

en dat ik weet
dat ik er vandaan

kom, van het licht
of hoe dat heet.

(Of hoe dat heet, VG, p. 918)

Honderden gedichten schreef hij over dat licht. Is het licht voor Andreus dan God? Ik weet het, je moet er voorzichtig mee zijn, om gedichten religieus te interpreteren. Vooral als het gaat om iemand die niets had met de kerk, en uiterst terughoudend met het symbool 'God' omsprong. [zie daarover de biografie van Hans Andreus door Jan van der Vegt, tweede herziene druk De Bezige Bij 2006]. Maar ik waag het er op: voor Andreus was God Licht en in het licht zag hij God.

En heeft hij de bijbel daarmee niet aan zijn kant? 'En dit is de verkondiging, die wij van Hem gehoord hebben en u verkondigen: God is licht en in Hem is in het geheel geen duisternis.' (1 Joh. 1:5). Vanaf de eerste scheppingsdag staat God aan de kant van het Licht. Ook al moet Hij het licht bevechten op het donker, moet hij scheiding maken tussen dag en nacht, hij gaat voor het licht. Ook al lijkt het er soms op dat hij het niet zal redden, de belofte dat het licht zal overwinnen, zelfs zo dat het licht van zon en maan er bij verbleekt, blijft overeind. 'Overdag is het licht van de zon niet meer nodig, de glans van de maan hoeft je niet te verlichten, want de Heer zal je voor altijd licht geven en je God zal voor je schitteren. Je zon zal niet meer ondergaan, je maan niet meer verbleken, want de Heer zal je voor altijd licht geven.' (Jes. 60: 19v.)

Zal God het redden? Niemand heeft ooit God gezien. Maar sommigen die hem dicht naderen, worden verblind door zijn licht. Zoals Mozes, die met de Tien Geboden van de berg Sinai daalt Toen Aäron en al de Israëlieten Mozes zagen, zie, de huid van zijn gelaat straalde, en zij durfden hem niet naderen. (Ex. 34: 20) Of zoals Jezus op de berg, in het gezelschap van Mozes en Elia. 'En zijn gedaante veranderde voor hun ogen en zijn gelaat straalde gelijk de zon en zijn klederen werden wit als het licht.' (Math. 17:2)

Zal het licht van God het uiteindelijk van de duisternis redden? We houden ons hart vast. Maar als we ons toevertrouwen aan het verhaal dat van Jezus van Nazareth wordt verteld, mogen we er van uitgaan. Niemand heeft ooit God gezien. Dat hoeft ook niet, zegt Christus tegen zijn vrienden die verlangen God te zien. 'Wie mij gezien heeft, heeft de Vader gezien.' (Joh.14,9) Ongelooflijk, alles wat ooit over God gezegd is, zegt hij over zichzelf! 'Ik ben het licht der wereld; wie Mij volgt, zal nimmer in de duisternis wandelen, maar hij zal het licht des levens hebben (Joh. 8:12, vgl. Joh. 9,5 en 12, 46)).

God is licht, en in het licht zien wij God. Van dat licht getuigde Hans Andreus, de dichter van het licht, of zo hij zelf dichtte: de 'stenograaf / van het licht' ('Stenograaf', uit *Holte van licht*, VG 922). Een heilige, omdat hij iets van God voor ons doorzichtig maakt. Drie van zijn bundels dragen het woord in de titel, maar ook in heel veel andere draait het om het licht. Heeft Andreus het licht gezien? Dat zeggen we wel eens als iemand een religieuze topervaring heeft gehad. En dan zo in, ja boven de wolken is, dat hij voor anderen vaak onbereikbaar is geworden. Hij mag dan wel het licht hebben gezien, voor ons gewone stervelingen blijft het nog steeds behoorlijk grijs en donker. Zo praat Andreus zelden over het licht.

Jawel, één buiten de klok

Getuimeld ogenblik

Heb ik het licht gezien,

Het onnoemelijke,

Met als gevolg

Drie dagen hoofdpijn

En een ik

Als een gek

Aan het bewijzen dat

het níet zo was.

(Have you seen the light?, VG, p. 740)

Licht is voor Andreus gewoon, dagelijks licht. Het is het licht van de voorjaars- en de zomerzon, waar je heerlijk je in kunt koesteren als een poes op de vensterbank. 'Ik hoor het licht het zonlicht pizzicato / de warmte spreekt weer tegen mijn gezicht / ik lig weer dat gaat zo maar niet dat gaat zo / ik lig weer monomaan weer monodwaas van licht' ('Liggen in de zon', VG 18). Maar het gewone licht wordt voor hem steeds meer meer dan alleen maar licht. Het wordt, zou je kunnen zeggen voor hem steeds meer een soort sacrament, doorzichtig tot op God.

Het licht doet me van tijd

tot tijd herinneren

aan het licht (VG, 618)

Nee, geen hoofdletters daar, maar toch. Het lijkt wel alsof hij in de voetsporen van zijn verre voorganger psalmdichter David citeert als hij schrijft:

Het licht

Van het licht

In het licht.

Goed dan.

Maar hoe dan,

Dat licht

van dat licht

in dat licht? (VG, 623)

David bezong ook God in termen van licht' Want bij U is de bron van het levens, door uw licht zien wij het licht.' (Ps. 36,10).

Zo leef je met het licht, zo vecht je met het donker, zo bezing je het leven, de natuur, de liefde, het lichaam. Je bidt, werkt, lacht, huilt, en bewondert. En dan ben je 51, pas 51, en word je ziek, en moet je dood.

En Heer hoe moet het nu, waar blijf ik met dat licht

van mij, van jou?

Dit laatste gedicht grijpt je naar de keel. Gedicht? Het is tegelijk een gebed. Want gedichten schrijf je voor je zelf of voor een anonieme lezer, later nog eens ooit. Maar hier wordt iemand aangeropen. Hier en nu. Hóór naar mij, wil je? Óver God kun je in heel veel verschillende beelden spreken. Vuur, kracht, wind, adem, of – zoals Andreus – licht. Dat zijn onpersoonlijke beelden, dan is God een soort Het, een mysterie. Zo praat je óver God. Maar zodra je tegen of met God praat, dan is God geen Het meer, dan zeg je Jij.

Andreus is niet gewend zo te bidden; hij kan zich van God ook geen voorstelling maken. Net als velen vandaag, die moeite hebben met de traditionele godsbeelden van God als een persoon in hemel boven ons, een Koning die als een monarch over het universum heerst, heeft hij het afgeleerd om over God in termen van een persoon te spreken. God is Licht, en in het licht zag hij God. Maar als hij met 'letterlijk de kanker in zijn lijf' tegen het licht wil praten, aan praten, dan wordt dat licht een Gij. Op het moment dat het menens wordt, en je je laatste gedicht opschrijft, en je gaat bidden, richt je je tot iemand. Iemand die bidt, zoekt gehoor. Wil gehoord worden.

Heer (ik spreek je toch maar weer zo aan,

ofschoon ik me nauwelijks daar iets bij voorstel).

En wat bid je dan, terwijl je op hoop van zegen de chemo-kuur in het academisch ziekenhuis ondergaat? God waarom ik. Of God, maak me beter, ik ben nog zo jong, mijn kinderen zijn nog zo klein en ze hebben mij nodig. Of God, ik houd zo van het leven, en zo innig van mijn vrouw. Gedachten die allemaal wel door het hoofd van de dichter gespoekt zullen hebben. In het vóórlaatste gebed mogen ze misschien op zijn plaats zijn. Maar in het allerlaatste gebed, het laatste gedicht niet meer. Dat is geen smeekgebed meer. Hij vraagt niet of de Heer hem van de kanker wil genezen. Hij wil iets anders.

‘hoe moet het nu, waar blijf ik met dat licht/ van mij, van jou, wanneer het vallen, weg in het onverhoeds onnoemelijke begint?’

Het gebed van Andreus staat lijnrecht tegenover het werk van gebedsgenezers. Gebedsgenezing is een vorm van magie. Jij probeert de werkelijkheid naar je hand te zetten en je gebruikt God daarbij als instrument. Andreus draagt veeleer de werkelijkheid, zijn werkelijkheid, zijn leven over, geeft het uit handen. Andreus is bezorgd om het Licht, van hem, van God, van ons. Daar spreekt hij God op aan. Waar het mij en jou om gaat in het leven, waar jij voor staat en stond, dát moet verder, dat moet in goede handen zijn.

Dat is het einde van de magie, van de egocentrie. Zo bidden betekent je dat je je met je hele hebben en houwen tenslotte overgeeft aan de Eeuwige, om al dat waar jij voor stond en groot in was uiteindelijk te voltooien.

Andreus stond voor het gesproken en geschreven woord, hij was groot in het dichten. Woorden vinden voor waar geen woorden voorhanden zijn, zeggen wat niet gezegd kan worden. Daar was hij goed en groot in. Hoe moet dat nu als je 51 bent, nog zoveel te zeggen hebt, en het dan al met je scheppingsdrift is gedaan? In zijn laatste gedicht doet de Andreus geen poging meer om zelf in een allerlaatste *tour de force* te laten zien hoe groot dichter hij wel niet is (als is het wel als een prachtig sonnet weer opgeschreven), of hoe groot het verlies voor de vaderlandse dichtkunst zal zijn als hij er niet meer is. Hij geeft het dichten over.

‘Of is het dat jij me er een onverdict woord dat niet uitgesproken hoeft voor vindt?’

Hij geeft alles waar hij voor stond en groot in was over aan God, om het te voltooiën. Als jij uiteindelijk in je allerlaatste woorden blijft steken, je stem verstomt, je scheppingskracht is gebroken, dan is er misschien een Jij, die jouw taal overneemt en jouw verhaal verder vertellen zal.

Die overgave, dat allerlaatste woord, moet je daar nu doodziek voor zijn, op het randje van de dood balanceren? Misschien. En toch is het allesbehalve een gebed alléén voor terminale patiënten. Het laat ook aan mensen midden in het vitale leven iets zien van waar het in het geloof werkelijk om draait. Geloven is niet een bepaalde voorstelling van God voor waar houden, en aantal geloofsregels onderschrijven. Geloven is veeleer je toevertrouwen aan de werkelijkheid van God. Kun je dat zomaar? Neen, sommigen hebben daar een heel leven voor nodig en dan nog lukt het ze nauwelijks. Kan ik mezelf, kan ik alles wat me lief is wel loslaten? En is God wel te vertrouwen? Anderen lukt het, ook al zijn ze nog maar 51. Zoals Hans Andreus in zijn laatste gedicht. Hij gunt ons er even een doorkijkje tot op God.

Een onverwachte heilige, zo rond Allerheiligen 2005.